

Z obrobja vsakdanjosti

SRBSKA VARIANTA

Kljub lepo zvenečim geslom o pravni državi, pluralizmu in človekovih pravicah je najnovejša srbska zamisel Jugoslavije v več točkah docela nesprejemljiva.

Konec julija je bil v Dnevniku (26. VII.) in dan za tem še v Delu objavljen povzetek stališč Komisije predsedstva SR Srbije za vprašanja družbene reforme o neustreznosti obstoječe organiziranosti Jugoslavije in o konceptu reforme jugoslovanske federacije. Dokument je medtem že vsa Srbija sprejela kot skupno stališče o tem, kako reformirati politični sistem v Jugoslaviji, predsednik Predsedstva SR

Srbije pa je tudi že pozval predsedstva drugih republik, naj ga resno preučijo in se odzovejo na pobudo. Dokument izhaja iz kritične ocene, da je za vsesplošno krizo Jugoslavije kriv v prvi vrsti »razkorak med politično organizacijo, uvedeno z ustavo iz leta 1974, in izvirnimi načeli jugoslovanskega socializma in potrebami današnjega trenutka«. Srbska ofenziva zoper ustavo 1974, ki smo ji priče že več let, se potemtakem nadaljuje in dokument, ki ga je srbsko vodstvo objavilo kot platformo srbske politike za čas, ki prihaja, po tej plati ne pomeni kakšne posebne novosti, razumeti pa ga kaže kot srbski predlog izhodišč za novo jugoslovansko ustavo.

Med temi izhodišči je kajpak treba posebej omeniti opredelitev za »moderno in učinkovito pravno državo«, za spoštovanje ustave in zakonov na vseh ravneh in za spoštovanje »pravice človeka in občana«, ki naj ne bodo omejene z nikakršnimi posebnimi izjemami, za pluralizem in pravico do »združevanja v razne zveze in združenja na demokratičnih in z ustavo zagotovljenih temeljih« in zavzemanje za svobodne volitve. Pri tem je posebej poudarjeno, da je treba demokratizirati kandidacijske postopke, zagotoviti tajnost volitev in spoštovanje pravila, naj bo za sleherni funkcijo več kandidatov. Ustrezno poudarjena je tudi zahteva po neodvisnem sodstvu. Poleg tega pa piše v dokumentu še marsikaj, kar mu dovolj prepričljivo zagotavlja videz demokratične in zelo liberalne politične pobude. Avtorji in naročniki dokumenta to dobro vedo in ni čudno, da je SR Srbija ob objavi dokumenta nemudoma sprožila tudi »diplomatsko ofenzivo« zunaj meja Jugoslavije, da bi si tako znova zagotovila ugled že »po tradiciji najbolj demokratične dežele na Balkanu ali vsaj v Jugoslaviji«, ki ga je v zadnjem času predvsem zaradi kosovskih dogodkov dokaj zapravila. Tako smo hkrati, ko so bili v slovenskih občilih objavljeni povzetki dokumenta, že prebrali tudi novico, da je srbski republiški sekretar za odnose s tujino že odpotoval v ZRN in začel prepričevati Evropo o demokratičnosti srbske

ponudbe drugim v Jugoslaviji. A kot rečeno, gre vendarle predvsem za videz demokratičnosti. Navedena načela, ki jim kajpak ne gre odrekati upravičenosti in glede na dosedanje stanje tudi naprednosti, vendarle pome-nijo, kot bi to v kakšnem drugem primeru ironično komentirali ravno Srbi, »opšta mesta«, na katera se dandanes sklicuje že vsakdo, ki hoče veljati za demokrata. Ne nazadnje je jugoslovanska politika že doslej trdila, da je Jugoslavija izrazito pravna država, da je naše sodstvo neodvisno, da je pri nas za človekove pravice bolje poskrbljeno kot drugod po svetu itn. Naš socialistični samoupravni sistem, s katerim danes Srbija očitno ni več zado-voljna, smo še nedavno kovali v zvezde kot najbolj demokratični sistem od vseh demokratičnih sistemov, v poglavje o človekovih pravicah smo z veliko hrupa pripisali še pravico do samoupravljanja ipd. Zelo simpatično deluje v obravnavanem dokumentu tudi zavzemanje za to, naj postane osnovni subjekt političnega življenja državljan posameznik, to pa tudi že poznamo kot slogan »en državljan en glas«! Bo pa ta opredelitev gotovo zagotovila privržence izdajateljem dokumenta tudi drugod po Jugoslaviji, ker je bil doslej pri nas posameznik res popolnoma zreduciran le na enoto razreda ali naroda. Sam po sebi človek kot politično bitje, ki more misliti z lastno glavo in se zna tudi politično odločati, vseh teh štirideset in nekaj let, praktično sploh ni imel možnosti, da se uveljavi kot politični subjekt. Najprej je moral pristati na resnico partije, se javno opredeliti za to resnico in šele nato je dobil vizo za vstop v obljubljeni deželni politiki. Stališča, ki jih je objavilo Predsedstvo SR Srbije, pa nas prepričujejo, da se je srbsko vodstvo v imenu demokracije in »moderne« države, v imenu človekovih pravic in svoboščin ter v korist državljana odpovedalo dosedanjemu favoriziranju razrednega (in nacionalnega) interesa. Srbsko vodstvo tako prepričuje Evropo in Jugos-lavijo, lastno ljudstvo in nemara celo sebe, da narod ali razred ne moreta več biti odločilna dejavnika političnega življenja, da se je treba v časih vsesplošnega integriranja (Evrope) odpovedati zapiranju v takšne ali dru-gačne partikularne skupnosti in se kot Jugoslavija, ki bo reformirana »v skladu z izkušnjami modernega federalizma«, integrirati v moderno Evropo. Zgledi, po katerih se je treba zgledovati v zvezi z »izkušnjami modernega federalizma«, so kajpak zlasti tiste sodobne federacije, ki jih je mogoče označiti kot »moderne in učinkovite pravne države«. To pa so v glavnem gospodarsko uspešne zahodne države, ki so ali enonacionalne (primer ZRN) ali pa večnacionalne z nacionalno izrazito premešanim prebival-stvom, tako da federalne enote niso nacionalno opredeljene (primer ZDA). In zdi se, da je daljni cilj srbskih izhodišč za politično preobrazbo Jugosla-vije prav preobrazba v te vrste federacijo, v kateri nacionalna opredeljenost federalnih enot ne bo več odločilna. Ob branju povzetkov in citatov iz tega dokumenta se namreč bralcu vse bolj vsiljuje misel, da je neimenovani temelj koncepta preobrazbe jugoslovanske federacije teorija o mešanju in stapljanju narodov v en in enoten »jugoslovanski« narod. Pri tem je kajpak logično predpostavljati, da bo v tem, na videz novem narodu prevladal najmočnejši (najštevilnejši) element. Ta misel izhaja iz postavke, da je tak proces, ki je v večini evropskih (danes nacionalnih) držav potekal v prete-klih stoletjih ter se v glavnem končal že v 19. stoletju, nujen za uspešen razvoj in dejansko integriranost države. Zato je nekoliko nejasno, vendar odločno zahtevano v dokumentu, naj se republikam odvzame status suvereni-nih (nacionalnih) držav in narodom status nosilcev suverenosti in naj fede-racija postane nosilka suverenosti in »originalne oblasti«. Odtod tudi

podobno nejasna opredelitev prihodnjega statusa republik, ki naj bodo »demokratske družbenopolitične skupnosti, pravne države in federalne enote v skupni zvezni državi«, pri tem pa oblast federacije, kot rečeno, naj bi ne bila več »ostanek pravic, prenesenih iz federalnih enot«, kakor smo to v bistvu, čeprav z lepšimi besedami, opredeljevali doslej (da so narodi Jugoslavije del svojih suverenih pravic prenesli na federacijo). Osnovno usmeritev srbskega koncepta jugoslovanske politične reforme je potemtakem mogoče povzeti takole: »globalna preobrazba iz večnacionalne, deloma decentralizirane federacije (z določenimi značilnostmi konfederacije) v centralistično urejeno upravno federacijo, v kateri imajo federalne enote pomen in naravo zgolj administrativnih enot z omejenimi pristojnostmi in hkrati zavestna ter načrtna preobrazba večnacionalne skupnosti v unificirano mešano skupnost, v kateri posamezni elementi začasno še smejo gojiti in razvijati določene etnične (kulturne) posebnosti«. Če namreč pogledamo tisti del dokumenta, ki govori npr. o pristojnostih, ki naj bi v prihodnje v celoti prešle na federacijo (in ki jih ima v glavnem federacija že sedaj, vendar je za odločitve na posameznih področjih še pogoj soglasje republik), se moramo vprašati, o čem naj bi republike sploh še odločale, kolikor bi vsaj teoretično še vedno ostale države. Po drugi strani pa naj bi se tudi v strukturi skupščine dosedanjemu načelu paritete (vse republike imajo v vsakem zboru Skupščine SFRJ po številu enake delegacije) skoraj v celoti odpovedali. Ohranili bi ga samo še za »nacionalni zbor«, ki pa naj bi bil v svojih pristojnostih skrajno omejen.

Po tej plati gre potemtakem v srbskem konceptu za nekoliko nenavaden konglomerat elementov federalizma zahodnoevropskega in ameriškega tipa z izrazitimi boljševističnimi recidivi, ki so na moč opazni zlasti in pravkar opisanem segmentu, ki zadeva nadaljnje razreševanje nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji. Da gre res za boljševistični ali arhaični partijski sindrom, pa je nemara še bolj jasno razvidno iz koncepta prihodnje strukture republiških in zvezne skupščine, v katero avtorji dokumenta znova ob zboru občanov (zahodni sistem) uvajajo zbor proizvajalcev, kar kaže, da diskusija o zboru združenega dela, ki so ga nekateri vztrajno zahtevali ob minulih spremembah ustave, še zdaleč ni končana. Pri tem pa je treba upoštevati, da bi ta koncept z zborom občanov, voljenim kajpak po proporcionalnem načelu ne glede na republiške meje, in tudi z zborom proizvajalcev omogočil, da dobijo pripadniki srbskega naroda v zvezni skupščini relativno večino. V zboru občanov zato, ker je pač Srbov v Jugoslaviji največ in bi tudi v tistih delih Hrvaške in drugih republik, kjer so Srbi v večini, verjetno bili izvoljeni srbski kandidati; v zboru proizvajalcev pa ravno tako zato, saj naj bi ob kriteriju funkcionalne (panožne) zastopanosti v zboru odločal tudi kriterij števila zaposlenih v posamezni panogi.

Če je v zvezi s tem segmentom dopustna zaključna opomba z vidika nacionalne pripadnosti podpisanega, je treba ugotoviti, da srbski dokument nedvoumno zahteva ukinitvev slovenske nacionalne suverenosti in državnosti in tem bolj torej čudi nedavna izjava predsednika Predsedstva Slovenije, da se srbska pobuda v mnogih elementih ujema s težnjami Slovenije. Žal ni povsem jasno, na katere elemente je predsednik mislil in svoji izjavi (na srečanju z ameriškim kongresniki), in koliko je teh elementov. Toda prav v najpomembnejših, pravkar omenjenih elementih je ta pobuda za Slovenijo popolnoma nesprejemljiva in pričakovali bi, da bo slovenski predsednik to sporočil tudi svojemu kolegu Slobodanu Miloševiću in hkrati povedal to

tudi slovenski in mednarodni javnosti. Ko namreč skuša nekdo nekemu ljudstvu vzeti še tisto, kar si je po večstoletnem boju za veliko več, vendarle priborilo, se pač ni več primerno igrati diplomatskih iger, temveč je treba povedati: »o tem pa se mi sploh ne mislimo pogovarjati«. Če pa predsednik misli drugače, bi moral to najprej povedati svojemu ljudstvu, da bi se potem ljudstvo odločilo, ali še ima smisel vztrajati pri slovenski državnosti in suverenosti ali ne in kako uskladiti svoje mnenje s predsednikovim!

Seveda pa srbski dokument ni nesprijemljiv samo s pravkar opisanega vidika. Kot je bilo poudarjeno že v začetku, gre tudi v drugih segmentih bolj za videz demokratičnosti in liberalizma kot za resnično demokratični koncept. Avtorji sicer so za »pravico svobodnega združevanja v razne zveze in združenja na demokratičnih in z ustavo zagotovljenih temeljih«, vendar takoj za tem poudarjajo: »V takšnem demokratičnem procesu je pomembna združevalna vloga zveze komunistov, kar pa tej organizaciji ne daje pravice, da bi zadržala monopol političen položaj«. Če bi ne poznali dosedanjih jugoslovanskih opredelitev za razne konstrukte, kot so brezstrankarski pluralizem političnih interesov, demokratični centralizem, diktatura proletariata ali vladavina dela kot najvišja oblika demokracije ipd., bi težko razumeli, kaj ta zapleteni stavek o »povezovalni vlogi ZK« (Delo) in hkrati ukinitvi političnega monopola ZK pravzaprav pomeni. Če naj namreč ZK zagotavlja kontinuiteto socialistične usmeritve Jugoslavije (tudi za to predlagatelj menda gre), in če naj deluje kot faktor povezovanja v razmerju do vseh drugih političnih grupacij, je iz tega mogoče sklepati le to, da predlagatelji želijo, naj ZK (ne SZDL!) ohrani status nekakšne politične organizacije nad drugimi političnimi organizacijami (podobno kot doslej v odnosu do družbenopolitičnih organizacij), torej status državne stranke nad vsemi drugimi strankami, ki morajo priznati prvenstvo programa ZK. To seveda z resnično demokracijo nima ravno veliko skupnega. In tudi to je del boljševističnega sindroma: »mi bomo v omejenem obsegu dovolili politični pluralizem, vendar le dotlej, dokler ne bo ogrožena – četudi neformalna – vodilna vloga partije.« Gre za nekakšno variacijo poljskega kompromisa, le da je bilo na Poljskem to lažje izumiti, čeprav tudi tam ta konstrukt že škriplje, a lažje se je bilo dogovoriti, ker gre vendarle za enonacionalno državo in je vsaj na eni ravni mogoče doseči konsenz. Da gre res za zgolj navidezno opredelitev za politični pluralizem, je ne nazadnje razvidno tudi iz koncepta skupščin, v katerem očitno ni pravega prostora za udeležbo političnih organizacij ali strank, koncept zbora proizvajalcev pa dokazuje, da gre še vedno za vztrajanje pri izrazito boljševiskih kategorijah vladavine dela, diktature proletariata ipd. Je pa tudi ta koncept cepljen še z mislijo o pluralizmu samoupravnih interesov itn. Če pa vztrajamo pri konceptu partijske države, dasi maskirane in okrašene z dovoljeno opozicijo z omejenimi pravicami in možnostmi delovanja, če vztrajamo pri na videz omiljenem konceptu diktature proletariata in države, ki izhaja iz teorije proletarskega internacionalizma, in jo potem poskušamo nategniti še na kopito demokracije, ki naj izhaja iz občana, ne pa iz političnega pluralizma (ta je zgolj okrasni dodatek), torej iz neke vrste liberalizma, ki je kajpak z idejo diktature proletariata enako in še bolj nezdržljiv kot pravi politični pluralizem, je zmeda popolna. Bilo bi zanimivo videti, kako bi funkcionirala država, urejena po tem receptu, le živeti si v njej nikakor ne bi želel.

Glede na vse povedano podpisani sodim, da bi predsednik Predsedstva SRS moral čimprej odgovoriti na pismo predsednika Predsedstva SR Srbije,

da stališč o reformi političnega sistema Jugoslavije, ki jih je kot svojo ponudbo Jugoslaviji predložilo srbsko Predsedstvo, Predsedstvo SR Slovenije, tudi glede na spontane odzive slovenske javnosti, ne more sprejeti kot osnovo za pogovore o prihodnji ureditvi Jugoslavije. To pa ne pomeni, naj slovensko Predsedstvo zahteva od srbskega umik dokumenta ali karkoli podobnega. Lahko mu celo izreče priznanje za spodbudo k razmisleku o skupni prihodnosti tudi v drugih okoljih. Hkrati naj Predsedstvo Slovenije obvesti Predsedstvo SR Srbije in še zlasti slovensko javnost, da bo tudi v Sloveniji spodbudilo razpravo na temo »v kakšni Jugoslaviji Slovenci želimo živeti« (prosto po Temeljni listini SZDL). Morda bi bilo dobro razmisliti, ali bi morda tudi v Sloveniji zadolžili nekakšno komisijo, naj izoblikuje »slovensko vizijo Jugoslavije«. Takšna komisija bi, denimo, lahko štela 45 članov, od tega 15 članov ZKS, SZDL in ZSMS, 15 predstavnikov novih političnih zvez, Društva slovenskih pisateljev in Odbora za varstvo človekovih pravic ter 15 strokovnjakov, ki niso člani nobene od teh organizacij. Tudi ta slovenski dokument, ki naj bi temeljil na izhodiščih, kot so *Majniška deklaracija 1989, Temeljna listina, Predlog amandmajev k Ustavi SR Slovenije, Gradivo za novo slovensko ustavo (DSP in Slovensko sociološko društvo), programi političnih organizacij ipd.*, seveda ne more biti zavezujoč za nikogar zunaj Slovenije. Nasprotno, morda bi veljalo nevsiljivo pozvati tudi druga republiška vodstva, naj spodbudijo nastanek podobnih dokumentov v svojih okoljih in šele nato bi bilo res mogoče sestiti za isto mizo in ugotoviti, ali so naše zamisli Jugoslavije in želje v zvezi z njo sploh uskladjive. Soglašam namreč s tistimi, ki sodijo, da so se dosedanji koncepti in načela že izživel, in da pravzaprav nihče več ne ve, kaj naj bi bila npr. »avnojska načela«. Skratka, potreben je nov »AVNOJ«. V tem dialogu pa mora biti za slovensko zastopstvo slovenski »dokument« absolutno zavezujoč. In če bodo vizije toliko vsaksebi, da jih ne bo moč uskladiti v ustavo takšne in takšne federacije, bo – v skladu s pravico vseh narodov do samoodločbe – treba razmisliti o drugih možnostih in rešitvah od asimetrične federacije in konfederacije do samostojne slovenske države. Vse to seveda pišem v prepričanju, da bi na doseženi stopnji civilizacije in kulture tudi tak pogovor med narodi moral biti mogoč. To pa pomeni, da mora tudi predsedstvo slovenske države delovati in nastopati kot predsedstvo države suverena slovenskega naroda in državljanov Slovenije.

Tone Peršak